

JEOPOLİTİK OYUNLAR: ERMENİSTAN, TÜRKİYE ve BÜYÜK GÜÇLER

Hasan KÖNİ¹

Özet

Çalışmada, Ermeni sorununun tarihsel gelişimi ana hatlarıyla aktarıldıktan sonra, 1957 yılından 1988 yılına kadar olan gelişmeler Sorbonne Üniversitesi'nde bu konuda 1140 sayfalık bir doktora tezi yazmış olan Gaidz Minassian'ın tezinin özeti olarak basılmış "Savaş ve Ermenilerin Terörü" adlı Fransızca yazılmış eseri temel alınarak irdelenmiştir. Sonuç kısmında ise güncel gelişmeler dikkate alınarak büyük güçlerin ve tarafların önümüzdeki dönemdeki olası tutum ve tezleri hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik Oyunlar, Ermenistan, Türkiye, Büyük Güçler, Ermeni Sorunu.

Geopolitical Games: Armenia, Turkey and the Great Powers

Abstract

This article cites the historical development of the Armenian matter in general and, then deals with the developments from 1957 until 1988 based on the book in French called "The War and Terror of Armenians" published as an abstract of the thesis of Gaidz Minassian, who wrote a dissertation of 1140 pages on this matter in the Sorbonne University. The conclusion part considers the current developments and, makes an inference about possible approaches and thesis of the great powers and the parties to this matter in the future.

Keywords: Geopolitical Games, Armenia, Turkey, The Big Powers, Armenian Matter.

---

1 Prof. Dr., Kültür Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Devletler Hukuku Anabilim Dalı Başkanı.
e-mail: Hasan Koni hasankoni@superonline.com

Giriş

I. Dünya Savaşı büyük devletlerin karşılıklı olarak imparatorluklar içindeki dini ve ırksal azınlıkları kendi yanına çektikleri, kendi yanlarında savaştırdıkları bir dönemi yansıtmaktadır. Azınlıkları kullanmakta en başarılı ülkeler sırasıyla; İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya olmuştur. Osmanlı Devleti ise Padişahın halife olmasına ve yanına Almanya'yı alarak cihat ilan etmesine rağmen kendi egemenliği altında yaşayan Müslüman kitleleri kendisine saldıran Hıristiyan güçlere karşı yanına çekememiştir. Afrika'da, Osmanlının yanında yer alan Sunusi Hareketi ise pek başarılı olamamıştır. İngilizlerin yönettiği Mezopotamya Savaşları'nda ve Filistin Cephesi'nde Türklerin karşısında İngiliz komutanların emri altında Hintli Müslümanlar çarpışmıştır. Çanakkale'de Fransızlar, Cezayirli, Tunuslu Müslümanları cepheye sürmüştür. İngilizlerin kendi çıkarları için Avusturya ve Yeni Zelanda'dan getirdiği ANZAC adı verilen bu ülkelerin askerleri kendilerine gelerek kullandıklarını anlamış ve İngiltere'den koparak ayrı devlet kimliğine kavuşmuşlardır.

Osmanlı Devleti içinde müstesna bir durumu bulunan Ermenilere önce onları Protestanlığa çevirmek için Amerikalılar musallat olmuştur. İngilizler, Balkanlarda Osmanlıya karşı oynadıkları oyunlara Anadolu'da da devam etmişler, Rum ve Ermenileri kıskırtmışlar, Osmanlı müdahaleleri karşısında Ermenilerin haklarını arama numarasına girişmişlerdir. Ruslar ise Ortodoksluktan yararlanarak Ermeni ve Rum toplumunun destekleyicisi olduklarını ilan etmişler, parasız, iflas halindeki Osmanlıdan reformlar yapmasını, azınlıklara daha fazla haklar verilmesini istemişlerdir. Talat Paşa yayınladığı hatıralarında "*Rusların talepleri dayanılmaz bir hal aldığı için Almanlarla ittifak yapmaya çalıştık*" demektedir. Ruslar, I. Dünya Savaşı'nda, fotoğraflarda görüldüğü gibi Ermeni Alayları ile Osmanlı üzerine yürümüşler ve Ermeni tedhişçileri ile Doğu Anadolu'da dehşet saçmışlardır. İngiliz propaganda mekanizması Dışişlerine bağlı olarak çabasını artırmış ve zamanın genç tarihçilerinden Arnold Toynbee'yi aynen 1904 Boer Savaşları'nda yaptıkları gibi katliam hikâyeleri yazmak üzere işe almıştır. Bugün hala Ermeni propagandacıların kullandığı meşhur "*Mavi Kitap*" 1916 yılında Arnold Toynbee tarafından yazılmıştır. Toynbee'ye bilgilerin büyük ölçüde 19. yüzyılda Hıristiyanlara yardım etmek için Amerikalıların kurduğu okullar (Robert Kolej dâhil) ve tıbbi merkezlerden gelmiştir (McNeill, 1989, s. 73). Oysa İngilizlerin Ermenilere yönelik bu propagandasının arkasında Rusların, Polonya Yahudilerine karşı giriştikleri katliamları gölgeleme çabası bulunmaktadır (McNeill, 1989, s. 73).

Öte yandan 1909'da yapılan Taşnaksutyun Kongresinde Ermeniler Jöntürkler'le işbirliği yapmaya anlaşımlar, hatta Osmanlı vatanının bütünlüğü konusunda Ermenilerin istibdat rejiminden kalma bağımsızlık söylentilerinden vazgeçilmesine bile karar verilmiştir (Avagyan ve Minassian, 2005, s. 72). Balkan Savaşları'nda Osmanlının aldığı korkunç yenilgiler ve büyük devletlerin propagandası Ermenilerin yeniden Rusya'nın ağına düşmesine neden olmuştur. Osmanlı parçalanırken onlar da Balkan devletleri gibi kendi devletlerini kurabilecekleri kanısına varıp var güçleriyle Rusların yanında Osmanlı ile savaşmışlardır.

Ermeni sorunu Rusya ile yapılan çeşitli antlaşmalarla I. Dünya Savaşı sonrası soğumaya yüz tutmuştur veya Batılılar bu sorunu gerektiğinde yeniden canlandırmak üzere dondurmuşlardır. II. Dünya Savaşı'nda ne Batılıların ne de Rusya'nın Türkiye ile uğraşacak hali kalmıştır. İngiliz İmparatorluğu ise dağılmaya başlamış ve Ermeni konusunu bir daha ele almamıştır. Ancak Soğuk Savaş sırasında NATO'nun ön hat ülkesi Türkiye'yi zorlamak için Ermeni sorunu tekrar sahneye sürülmüştür.

Suriye, Rusya, Türkiye Bunalımı ve Ermeni Sorunu

Ermeni sorunu, Karabağ olayları ve terör konusundaki 1950'li yıllardan sonraki gelişmelerin perde arkasını ve gerçekleri, Sorbonne Üniversitesi'nde bu konuda 1140 sayfalık bir doktora tezi yazmış olan Gaidz Minassian'ın tezinin özeti olarak basılmış "*Savaş ve Ermenilerin Terörü*" adlı Fransızca yazılmış kitabında bulduk.

Minassian eserinde öncelikle Ermeni davası anlamına gelen "*Haidatismi*" açıklıyor. Yazara göre Ermeni sosyolojisinde haidatism normları, fikirleri, değerleri ve mitleriyle bir sistem oluşturuyor. Bu isimle oluşturulan ulusal sistem, tarihsel Ermeni toprakları üzerinde yeni bir Ermenistan ve yeni bir Ermeni milleti yaratmak demek oluyor. Ermeniliğin sembolü olan haidatism gerçek dünyanın sertlikleriyle mücadeleye yönelik olan ve etnik olarak ortadan kaybolma psikozundan doğan bir mücadele türü. Ancak, Lozan Konferansı'ndan sonra Daşnakların bu mücadelesi bir süre güncelliğini kaybetmiştir. 1934 yılında Başbakan İnönü'nün Iğdır üzerinden Ermenistan'ı ziyaret ettiği görülüyor ve kendisi Ermenistan Başbakanı tarafından gayet iyi karşılanıyor. 1936 yılında Rusya'ya bağlı bir federe devlet olan Ermenistan'da Stalin'in emriyle Haidatism tasfiyesine gidilmiş, bu konuda direnen dini liderleri, entelektüelleri ve siyasi liderleri ortadan kaldırmışlardır (2005, s. 21).

O halde ne oluyor da Ermeni milliyetçiliği yeniden bütün gücüyle ortaya

çıkıyor? Minassian'a göre; 1956 İsrail-Mısır Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'ya yerleşmeye başlayan Rusya, Türkiye'nin ABD'nin yanında yer alarak Suriye'yi sıkıştırmasına karşılık Türkiye'yi sıkıştırmak istiyor. Kızıl Ordu subayları 1957 yılında İran'da H. Maroukian ve Irak'ta Papken Papazian ile ilişkiye geçerek Devrimci Ermeni Federasyonu'nun (Daşnaklar) Batılı ülkelerin yanından ayrılarak Sovyetlerin yanına geçmeleri karşılığı olarak kendilerine şu tavizleri veriyorlar:

a) Yukarı Karabağ'ı Ermenistan'a bağlamak,

b) 1915 Olaylarını uluslararası düzeyde soykırım olarak tanıtmak.

Haidatismi tekrar canlandırmak isteyen Daşnak liderler bu önerileri kabul etmişlerdir. Diğer bir deyişle Moskova'nın ikili oyunlar oynamasına ve Ermeni hareketini denetimi altında tutmak için yeni önlemler almasına karşılık, Maroukian ve Papazian işe koyulmuşlardır. Daşnaklar, *"rejimler geçer Ermeni kalır"* sloganı altında Ermenistan Devleti'ni kendi ortakları ve yandaşları olarak görmemiş ve Rusya'nın yanında yer almışlardır.

Daşnak milliyetçi hareketinin yönlendirildiği yer Lübnan ve merkez ise Beyrut olarak belirlenmiştir. 1959 yılında Daşnak para fonları bu ülkede oluşturulmuştur. Partizan basın ve kitle örgütlenmeleri geliştirilmeye başlanmıştır. Sovyetler, Daşnaklara verdikleri sözü tutarak Devlet Başkanı Nikita Kruşçev döneminde Yukarı Karabağ'ın Ermenileştirilmesi amacıyla Daşnak olmayan grupların Sovyetler Birliği'ndeki lideriyle görüşerek diasporadan bu bölgeye göçlerin yapılmasını kararlaştırmışlardır. Oysa Rusya daha önce aldığı bir kararla 1947 yılından itibaren anavatanına dönmelerini yasakladığı Daşnakların bu defa geri gelmeleri için yeşil ışık yakmıştır.

Uluslararası ilişkilerdeki hızlı gelişmeler de Ermeni davasını değişik biçimlerde etkilemiştir. 1962 yılında ABD Başkanı Kennedy'nin Küba'da bulunan Sovyet füzeleri karşılığında Türkiye'de bulunan Jüpiter füzelerini geri çekmeyi teklif etmesi ve Türkiye üzerinden yapılan pazarlıklar Türkiye'yi rahatsız etmiştir. 1964 yılında meydana gelen Kıbrıs olayları ve ABD Başkanı Johnson'un adıyla anılan meşhur *"Johnson Mektubu"* Türkiye ile ABD'nin arasını açınca, Türkiye 1965 yılında NATO'nun çok taraflı gücüne katılmaktan kaçınmış ve Johnson hükümeti Türkiye'ye baskı uygulamak amacıyla Ermeni sorununu 1968 yılında ABD Kongresi'nin önüne getirmiştir (Minassian, 2002, s. 18).

Türkiye - ABD arasındaki bu gelişmeler Sovyetleri Türkiye'ye yakınlaştırınca Ermeni hareketinin Rusya tarafından desteklenmesi bir

süre askıya alınmıştır. Bu gelişmeye rağmen Maroukyan ve Papazian, Sovyetlerle birlikte çizdikleri yoldan yürüyerek 1965 yılında temel politikalarını oluşturan “soykırımın” 50. yılının anılması için Lübnan’da büyük törenler yapılmasını sağlamışlar ve bazı Ermeni liderlerinin Osmanlı hükümeti tarafından İstanbul’da tutuklandıkları 24 Nisan 1915 günü soykırımın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. 1969 yılında eski Taşnak yöneticilerinden Sassuni, Erivan’da bir kahraman olarak karşılanmıştır. Türkiye ile ilişkileri gelişen Moskova olayları çözebilmek amacıyla, ortaçağlarda Ermenistan’ın başkenti olan Ani’nin Akaba Dağları’nda bulunan iki Azeri köyüyle değiş tokuş edilmesini Ankara’ya önermiştir. Ankara’nın cevabının olumsuz olduğunu anlıyoruz.

Ermeni hareketinin yön değiştirdiği anlar bulunmaktadır. Örneğin, Daşnak hareketi Sovyet tarafı tutumundan üçüncü dünyacı bir tarafsızlığa yönelirken Kaliforniya’da bulunan “*Daşnak Küresel Yönetimi*” Amerikancı bir kadronun eline geçmiştir. Ancak, Maroukyan ve Papazian’ın 1963’de Küresel Büro’ya seçilmeleriyle Taşnak hareketi içinde sağ-sol dengesi sağlanmıştır.

Ermeni diasporasını, özellikle Lübnan’da bulunan diasporayı etkileyerek Türkiye’ye karşı terör hareketlerini başlatan gelişmeler veya teröre yol açacak olan üçüncü boyut, 1967 Arap-İsrail Savaşı’yla belirlenmiştir. 1968’de Arapların uçak kaçırarak terör hareketlerine başlamaları, Lübnan’a İsrail’in yaptığı müdahaleler Daşnak gençliğini Filistinlilerin yanına itmiştir. Lübnan’daki Ermeni grupları Hıristiyan Arap George Habbaş’ın etkisine girmişlerdir.

George Habbaş’ın desteği ve yardımıyla ASALA (*Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu*) kurulmuştur. Grubun başına yardımcısı Agop Agopyan diye anılan bir Daşnak getirilmiştir. Maroukyan, ajanlarını içeride bıkararak bu gruptan uzaklaşma gereği duymuştur. Öte yandan, 1972’de kurulan Amerikan Ermeni Asamblesi’nin soykırımı Amerikan siyasi sahnesine çıkarmada başarısız kalması ve Türkiye’nin 1915 olaylarını reddetmesi üzerine Kaliforniya’da 1972 yılında iki Türk diplomatının öldürülmesiyle Türk diplomatlara karşı terör eylemleri başlamıştır. Minassian’ın tek bir kaynağa dayandırarak yazdığına göre 25 Ocak 1974’de Viyana’da Willy Brand, Bülent Ecevit, François Mitterand ve H. Maroukyan arasında görüşmeler olmuştur. Bu görüşmelerde Fransa ve Almanya Ecevit’e soykırımın tanınması için Ermenilerle diyaloga girilmesi önerisinde bulunmuşlardır (Minassian, 2002, s. 37). Gerilimli geçen görüşmelerde Ecevit’in her hangi bir taviz vermeye yanaşmamasına

cevap olarak Maroukyan “*durumun kötüye gideceği*” konusunda Ecevit’i uyarmıştır. Hemen bu görüşmelerin arkasından, 1975 yılında Viyana ve Paris’te diplomatlarımız saldırıya uğrayarak öldürülmüşlerdir. Ermeni Adalet Komandolarından ve ASALA’dan başlayarak 15 civarında Ermeni terör örgütü Türk diplomatlarını ve Türkiye’yi 1985’e kadar terörize etmişlerdir. ASALA, Türk diplomatlarını NATO ülkelerinde vurarak NATO’nun zayıflığını göstermek istemiştir. Adalet Komandoları ise sosyalist blokta faaliyet göstermiş hatta 1977’de Moskova Metro’sunu bile bombalamıştır.

François Mitterand’la görüşebilen Daşnak yöneticilerinin aralarında da kavgalar bulunmaktadır. Kendi aralarında yapılan temizlik eylemlerinden sonra 1972-1977 yılları arasında Fransa’da gelişen örgütler şunlar olmuştur:

- Aşırı solda Ara Toranian’ın başında bulunduğu, ASALA’nın bir kolu olan Ermeni Özgürlük Hareketi,
- Solda Christian Der Stepan’ın başkanlığında Fransız-Ermeni Dayanışması Örgütü,
- Kegham Kevogian’ın başında bulunduğu, daha az siyasete bulaşmış olan Toprak ve Kültür Hareketi.

Ermeni Devrimci Federasyonu’nun otuz kadar ülkede örgütlendiği bilinse bile asıl örgütlenmeler, Fransa, ABD, Lübnan ve İran’da olmuş, Rusya ise olayları kısmen denetiminde tutmuştur. Ermeni Devrimci Federasyonu 1977-1980 yılları arasında Suriye ve Lübnan arasındaki çatışmalara da karışmıştır. Ruslar, Daşnaklara Kıbrıs üzerinden silah yollamışlardır (Minassian, 2002, s. 54). Durum bu şekilde gelişirken Türkiye’ye karşı girişilen terör eylemleri bazı uluslararası gelişmeler sonucu durabilmiştir. Burada iki gelişme önemli rol oynamıştır.

Birincisi, Ermeni Devrimci Federasyonu ile uyuşmazlıkları olan ASALA’nın Lübnan’ın İsrail tarafından işgaline karşı çıkararak Fransız ve ABD askerlerine karşı Beyrut’ta girişilen kamyonlu saldırılarda rol alması ve bu saldırılarda 239 Amerikan ve 58 Fransız askerinin öldürülmesidir. Bu gelişmelere ek olarak Fransız istihbaratı Fransa içindeki Türklere ve devlet görevlilerine karşı yapılacak eylemlerin Suriye desteğinde, gerçekte Lübnan’da bulunan Fransa’yı rahatsız etmek için yapılacağını tespit etmiştir. Orly Havaalanında Türk Hava Yollarına konan bomba sonucu Orly Havaalanı’nda katliam olunca Ermeni Devrimci Federasyonu, ASALA’yı ve olayı kınamış ve Fransa, Türkiye’den ilk defa kendi uzmanlarını

Creteuil'deki ağır ceza mahkemesine göndermesini istemiştir.

İkinci olay, İzlanda'nın başkenti olan Reykavick'te ABD Başkanı R. Reagan ve SSCB lideri M. Gorbaçev'in görüşmeleri sonucunda Rus liderin Glasnost ve Perestroika'yı ilan etmesi ve Soğuk Savaş'ın sona erdiğini müjdelemesidir.

Minassian'a göre bundan sonraki dönem söz verildiği gibi Daşnakların Yukarı Karabağ'a yerleşerek topraklarını genişletme dönemi olmuştur. Zaten, Ermeni Devrimci Federasyonuna göre *"...büyük devletler için Ermeni sorunu önemli bir faktör oluşturmadıkça, Ermeni soykırımı için siyasal bir çözüm beklemek ve bu hususta bir insiyatife almak beyhudedir. Uzun dönemli bir haidatismi geliştirecek bir mücadeleye girmek daha önemlidir."* (Minassian, 2002, s. 124).

7 Ocak 1988 içinde üç Daşnak'ın bulunduğu bir Yukarı Karabağ Komisyonu bu otonom bölgenin Ermenistan'a bağlanmasını görüşmek üzere Moskova'da kabul edilmişlerdir. Üçüncü bir ziyaret ise gene bir Yukarı Karabağ temsil heyeti tarafından Komünist Partinin etniklerarası ilişkiler alt komisyonuna yapılmıştır. Bu toplantıda Karabağlı Taşnaklara kendilerini büyük ve kırmızı bir ümidin beklediği söylenmiştir. Bu görüşmelerin hemen arkasından Karabağ'da Ermeni gösterileri başlamıştır. Bundan sonraki gelişmeler güncel olarak herkes tarafından bilinmektedir.

Sonuç

1957 yılından 1988 yılına kadar gelişmeler yukarıda anlatıldığı şekilde olmuştur. Ermeni aşırı milliyetçilerinin, dünyadaki diğer milliyetçiler gibi istekleri, hayalleri ve korkuları olmuştur, olacaktır. Gaidz Minassian'ın büyük bir çaba vererek yarattığı eseri okunduğunda uluslararası gelişmeler karşısında tek başına rol almanın küçük ve orta boy devletlerin elinde olmadığı görülmektedir. Günümüzde, Ermenistan ve Türkiye aralarındaki sorunları çözseler bile Güney Kafkasları kaybetmemek için şimdiye kadar çeşitli oyunlar oynayan Rusya bu gelişmeye izin verecek midir?

Rusya kendisinin dışında Batı ülkelerine enerji yollarının açılmasını kabul edebilir mi? Bu soruları sormamızın nedeni Rusya'nın Ermenistan'ın silahlanmasını İran üzerinden yapmasıdır. Rusya, Ermenistan'ı herhangi bir çatışma karşısında güçlendirmeye devam etmektedir. Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin Türkiye ile imzalanan protokollerin Ermenistan Anayasası'na aykırı bulmasının ardından Türkiye protokollerin ne işe

yaradığını sorgularken; Mart ayı içinde Amerikan Kongresi'nin Temsilciler Meclisi'nin Dış İlişkiler Komitesi'nde 1915 olaylarını soykırımı olarak gören bir kararın çıkması ve Türkiye bu olayın şokunu yaşarken ardından İsveç Parlamentosu'nun "*Ermeni soykırımı*" kararı alması, Türkiye'yi ve hükümeti zor duruma sokmuştur.

Ermenistan'ın Batılı ülkeler ve Rusya tarafından desteklendiği doğrudur. Ancak:

- Yaratılan "Arap Baharı";
- Arkasından ayaklandırılan Suriye muhalefeti;
- Bir yandan radikal Arapları insansız hava uçakları ile öldürürken Suriye'deki radikal islamcılara silah verip IŞİD'in (DAİŞ) yaratılması;
- Güney Kafkaslar'da İslam Devleti kuruluşunu Suudi Arabistan'ın desteklemesi ve olayların yeniden gelişmesi;
- Rusya ile Batı arasında Ukrayna Sorunu'nun çıkması ve Rusya'ya karşı ekonomik ambargo uygulanması;
- Güney akımının Bulgaristan'dan geçmesine izin verilmemesi;
- Başta RF olmak üzere sürekli Türkiye'yi ziyaret ederek destek isteyen Batılı devletlerin Türkiye'ye gereksinme duymaları karşısında Ermenistan'ın daha sakin olup 1948'de kabul edilen Soykırım Sözleşmesi'nin geriye yürümeyeceğini bilerek Türkiye'yi pek fazla sıkıştıramayacağı tahmin edilebilir.

Daha somut bir biçimde ifade edersek; Rusya Federasyonu, Kafkas bölgesinde İslami hareketler gelişirken Azerbaycan ve Türkiye ile dost kalmayı yeğleyecektir. Topal ördek durumunda olan ABD Başkanının bir yanda Çin öte yanda IŞİD ve içerde Neocon lobisiyle uğraşırken birde Türkiye'yi karşısına alması, elini Ortadoğu'da zayıflatacaktır.

Bu arada Ermenilerin ve taraftarlarının makale ve kitap bolluğuyla 2015 yılı içinde dünya tarihini yeniden yazarken, kendilerini sık sık kullanan ülkelere tepki göstermeleri de beklenebilir.

Kaynakça / References

Avagyan, A. & Gaidz, F. (2005). *Ermeniler ve İttihat ve Terakki: İşbirliğinden Çatışmaya*, İstanbul: Aras.

Mcneill, W. H. (1989). *Arnold J. Toynbee: A Life*, Oxford Univ. Press.

Minassian, G. (2005). *Geopolitique de l'Armenie, Ellipses*, Paris.

Minassian, G. (2002). *Guerre et Terrorisme Armeniens*, Presse Universitaire de France, Paris.